

UTILITARIZMNING IJTIMOY HAYOTDA TUTGAN O'RNI

Rahimov Abdulaziz Dilshod o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti

Siyosatshunoslik yo'nalishi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: *ushbu maqolada muallif Utilitarizm tushunchasi va uning ijtimoiy hayotga tatbiq etilishi, jamiyatda ko'rinishi hamda namoyon bo'lish bosqichlari haqida ma'lumot beradi. Undan tashqari, siz ijtimoiy hayotdagi bir necha sohalardagi Utilitarizmning ko'rinishi va bosqichlari bilan tanishasiz.*

Kalif so'zlar: *Utilitarizm, shaxsiy va jamoaviy qaror qabul qilish, ijtimoiy siyosatda utilitarizm, davlat siyosati sohasida va biznes sohasida utilitarizm.*

Annotation: In this article, the author provides information about the concept of utilitarianism and its application to social life, its appearance in society, and the stages of manifestation. In addition, you will get acquainted with the appearance and stages of Utilitarianism in several areas of social life.

Keywords: Utilitarianism, individual and collective decision-making, public policy and business utilitarianism in social policy.

Аннотация: В данной статье автор предоставляет информацию о понятии утилитаризма и его применении в общественной жизни, его появлении в обществе и этапах проявления. Кроме того, вы познакомитесь с появлением и этапами утилитаризма в ряде областей общественной жизни.

Ключевые слова: Утилитаризм, индивидуальное и коллективное принятие решений, государственная политика и деловой утилитаризм в социальной политике.

Utilitarizm - bu baxtni maksimal darajada oshirish va og'riq yoki azob-uqubatlarni kamaytirish bilan bog'liq axloqiy nazariya. Ushbu axloqiy nazariya foydalilik printsiptiga asoslanadi, unda harakat eng ko'p odamlar uchun eng ko'p baxt yoki zavq keltirsa, axloqiy jihatdan to'g'ri ekanligini ta'kidlaydi. Utilitarizmning maqsadi bir shaxs yoki kichik guruh manfaatlariga e'tibor qaratish emas, balki butun jamiyat farovonligini oshirishdir. Utilitarizm birinchi marta 18-asrda Jeremi Bentam tomonidan kiritilgan va 19-asrda mashhur axloqiy nazariyaga aylandi. Bentam harakatning ma'naviy qiymatini uning hosil qilgan zavq yoki og'riq miqdori bilan o'lchash mumkin deb hisoblagan va u turli harakatlarning foydaliligini hisoblash uchun

“gedonik hisob” deb nomlangan tizimni ishlab chiqqan. Bu tizim zavq yoki og'riqning intensivligi, davomiyligi, aniqligi va sofligi, shuningdek, harakatdan ta'sirlangan odamlar soni kabi omillarni o'z ichiga olgan. Utilitarizm munozarali axloqiy nazariya bo'lib, ba'zi tanqidchilarning ta'kidlashicha, u xatti-harakatlarning oqibatlariga haddan tashqari e'tibor qaratadi va shaxslarning axloqiy qadriyatlariga e'tibor bermaydi. Biroq, utilitarizm tarafdorlarining ta'kidlashicha, u katta foyda keltiradigan axloqiy qarorlar qabul qilish uchun foydali asos yaratadi. Amalda utilitarizm davlat siyosati qarorlarini qabul qilishdan tortib shaxsiy axloqiy dilemmalargacha bo'lgan turli masalalarda qo'llanilgan va bugungi kunda u mashhur axloqiy nazariya bo'lib qolmoqda.

Utilitarizm - bu ko'pchilikning umumiy baxti va farovonligiga qaratilgan axloqiy nazariya. Bu shuni ko'rsatadiki, harakatning axloqi uning natijalari va eng ko'p odamlar uchun keltiradigan zavq yoki baxt miqdori bilan belgilanadi. Shunday qilib, utilitarizm turli vaziyatlarda qo'llanilishi mumkin, bu odamlarga umumiy baxtni maksimal darajada oshirish tamoyiliga asoslangan axloqiy qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Utilitarizmning asosiy qo'llanilishi davlat siyosati sohasida. Ko'p odamlarga ta'sir qiladigan qarorlarni qabul qilishda siyosatchilar ko'pincha o'z harakatlarining mumkin bo'lgan oqibatlarini hisobga oladilar. Utilitarizm ushbu oqibatlarni baholash va aholining umumiy farovonligini maksimal darajada oshiradigan harakatlar yo'nalishini aniqlash uchun asos yaratadi. Masalan, sog'liqni saqlash siyosati to'g'risida qaror qabul qilishda utilitarizm xarajat, foydalanish imkoniyati va tibbiy xizmat sifati kabi omillarni hisobga olgan holda eng ko'p odamlar uchun eng ko'p foyda keltiradigan variantlarni birinchi o'ringa qo'yadi. Utilitarizm qo'llanilishi mumkin bo'lgan yana bir soha shaxsiy qarorlar qabul qilishdir. O'zimizning va atrofimizdagilarning baxtiga ta'sir qiladigan tanlovlarga duch kelganimizda, utilitarizm harakatlarimizni boshqarishga yordam beradi. Tanlovlarimizning mumkin bo'lgan oqibatlarini ko'rib chiqish va ular yaratadigan umumiy baxtni tortish orqali biz utilitarizm tamoyillariga mos keladigan qarorlar qabul qilishimiz mumkin. Misol uchun, agar talabaning vaqti va resurslari cheklangan bo'lsa, u o'z vaqtini o'qish yoki bo'sh vaqtni o'tkazishga sarflash qarorining mumkin bo'lgan ta'sirini hisobga olgan holda utilitarizmni qo'llashi mumkin. Ular akademik muvaffaqiyat, aqliy farovonlik va ijtimoiy munosabatlar kabi omillarni hisobga olgan holda, qaysi variant eng katta umumiy baxtga olib kelishini baholaydilar. Bundan tashqari, utilitarizm biznes olamida ham qo'llanilishi mumkin. Kompaniyalar turli manfaatdor tomonlar - xodimlar, mijozlar, aktsiyadorlar va keng jamoatchilik uchun o'z harakatlarining oqibatlarini ko'rib chiqishlari mumkin.

Utilitarizm kompaniyalarni tanlangan bir necha kishiga emas, balki ko'pchilikka foyda keltiradigan harakatlarga ustuvorlik berishga undash orqali biznes qarorlarini qabul qilishga yordam beradi. Misol uchun, kompaniya kelajak avlodlar farovonligini oshirish va jamiyatning umumiy baxtiga hissa qo'shish uchun katta xarajatlarni talab qilsa ham, atrof-muhitga ta'sirni minimallashtirish uchun barqaror amaliyotlarga sarmoya kiritishni tanlashi mumkin. Xulosa qilib aytganda, utilitarizm axloqiy qarorlar qabul qilish uchun ko'p qirrali asosni taklif qiladi. Uning qo'llanilishini davlat siyosati, shaxsiy qarorlar qabul qilish va biznes amaliyoti kabi turli kontekstlarda ko'rish mumkin. Bizning harakatlarimiz oqibatlarini hisobga olgan holda va umumiy baxtni maksimal darajada oshirishga qaratilgan utilitarizm odamlar va tashkilotlar uchun axloqiy jihatdan oqilona tanlov qilish uchun qimmatli vositani taqdim etadi.

1. Davlat siyosati: Hukumat yangi soliq siyosatini amalga oshirish to'g'risida qaror qabul qilmoqda. Utilitarizm qaror ko'pchilikning umumiy baxti va farovonligiga asoslangan bo'lishi kerakligini taklif qiladi. Siyosatchilar har bir variantning mumkin bo'lgan oqibatlarini, masalan, olingan daromad, turli daromad guruhlariga ta'siri va soliq tushumlari bilan moliyalashtirilishi mumkin bo'lgan davlat xizmatlarini ko'rib chiqadilar. Ular oxir-oqibat soliq yukini adolatli taqsimlashni ta'minlash va davlat xizmatlari uchun etarli mablag'ni ta'minlash orqali umumiy baxtni maksimal darajada oshiradigan variantni tanlaydilar.

2. Shaxsiy qaror qabul qilish: Bir kishi dam olish kunlarini qanday o'tkazishni hal qilishga harakat qilmoqda. Ularda do'stlari bilan ziyofatga borish yoki mahalliy xayriya tashkilotida ko'ngillilik qilish o'rtasida tanlov bor. Utilitarizm ularni har bir variantning o'z baxtiga va boshqalarning baxtiga potentsial oqibatlarini ko'rib chiqishga undaydi. Ular ziyofatdan oladigan zavqni ko'ngillilik orqali ko'rsatishi mumkin bo'lgan ijobiy ta'sir bilan taqqoslaydilar. Oxir-oqibat, ular o'z harakatlari boshqalarning umumiy farovonligiga hissa qo'shishi va ularga qoniqish hissini olib kelishi mumkinligini tan olib, ko'ngilli bo'lishni tanlaydilar.

3. Biznes amaliyoti: Kompaniya xarajatlarni kamaytirish uchun o'z ishlab chiqarish operatsiyalarini boshqa mamlakatga topshirish yoki bermaslik to'g'risida qaror qabul qilmoqda. Utilitarizm kompaniyadan ushbu qarorning turli manfaatdor tomonlar uchun mumkin bo'lgan oqibatlarini ko'rib chiqishni talab qiladi. Ular o'z xodimlariga, mahalliy hamjamiyatga, mahsulot sifatiga va kompaniyaning umumiy obro'siga ta'sirini baholaydilar. Agar outsorsing ishdan bo'shatish, sifatni pasaytirish yoki mahalliy hamjamiyatga salbiy ta'sir ko'rsatishga olib keladigan bo'lsa, utilitarizm kompaniya ishlab chiqarish

operatsiyalarini uyda ushlab turish orqali o'z xodimlari va keng jamoatchilik farovonligini birinchi o'ringa qo'yishini taklif qiladi.

Utilitarizmni sog'liqni saqlashga qo'llash umumiy baxtni maksimal darajada oshiradigan va sog'liqni saqlash tizimidagi umumiy azob-uqubatlarni minimallashtiradigan qarorlar qabul qilish uchun ushbu axloqiy nazariya tamoyillaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Utilitarizm oqibatlilik nazariyasi bo'lib, harakatning axloqi uning oqibatlari bilan belgilanadi. Sog'liqni saqlash nuqtai nazaridan, bu qarorlar odamlar va umuman jamiyat uchun mumkin bo'lgan foyda va zararlardan kelib chiqqan holda qabul qilinishi kerakligini anglatadi. Utilitarizmni sog'liqni saqlashga qo'llashda asosiy e'tibor eng ko'p odamlar uchun eng katta foyda keltiradi. Bu shuni anglatadiki, sog'liqni saqlash resurslari umumiy farovonlikni maksimal darajada oshiradigan tarzda taqsimlanishi kerak. Misol uchun, agar cheklangan miqdordagi organlar transplantatsiyasi mavjud bo'lsa, Utilitarizm ularni ijtimoiy maqom yoki shaxsiy aloqalar kabi omillarga emas, balki eng ko'p foyda keltiradigan va omon qolish imkoniyati eng yuqori bo'lganlarga berish kerakligini ta'kidlaydi. Utilitarizmni sog'liqni saqlashga qo'llashning yana bir jihati tibbiy muolajalar va aralashuvlarning mumkin bo'lgan foydalari va zararlarini tortishni o'z ichiga oladi. Utilitarizm davolash usullari samaradorlik, xarajat va yuzaga kelishi mumkin bo'lgan nojo'ya ta'sirlar kabi omillarni hisobga olgan holda eng katta umumiy foyda keltirish qobiliyatiga qarab tanlanishi kerakligini ta'kidlaydi. Bu shuni anglatadiki, agar davolanish yuqori muvaffaqiyat darajasi va minimal yon ta'sirga ega ekanligi isbotlangan bo'lsa, u muvaffaqiyat darajasi pastroq va jiddiyroq yon ta'sirga ega bo'lgan davolanishdan ko'ra afzalroq bo'ladi. Bundan tashqari, Utilitarizm sog'liqni saqlash siyosati va resurslarni taqsimlashda axloqiy qarorlar qabul qilishda rahbarlik qilishi mumkin. Masalan, vaktisinalar yoki dori-darmonlar kabi sog'liqni saqlash resurslarini qanday taqsimlash to'g'risida qaror qabul qilganda, Utilitarizm eng zaif yoki eng yuqori xavf ostida bo'lganlarni birinchi o'ringa qo'yadi, chunki zarur yordamni olish orqali ularning farovonligi maksimal darajaga ko'tariladi. Ushbu yondashuv resurslarni eng ko'p odamlarga foyda keltiradigan va umumiy azob-uqubatlarni kamaytiradigan tarzda taqsimlanishini ta'minlaydi. Xulosa qilib aytganda, Utilitarizmni sog'liqni saqlashga qo'llash umumiy farovonlikni maksimal darajada oshiradigan va umumiy azob-uqubatlarni kamaytiradigan qarorlar qabul qilishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuv eng ko'p odamlar uchun eng katta foydani ta'kidlaydi va resurslarni taqsimlash, tibbiy muolajalarning mumkin bo'lgan foydalari va zararlarini kabi omillarni hisobga oladi. Harakatlarning oqibatlarini hisobga olgan holda va shaxs va jamiyat farovonligini birinchi o'ringa

qo'ygan holda, Utilitarizm sog'liqni saqlash sohasida axloqiy qarorlar qabul qilish uchun asos yaratishi mumkin.

Utilitarizmni ijtimoiy siyosatda qo'llash jamiyatda umumiy baxt va farovonlikni maksimal darajada oshirishga qaratilgan siyosatni yaratish va amalga oshirishga rahbarlik qilish uchun utilitarizm tamoyillaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. Utilitarizm - oqibatli axloqiy nazariya bo'lib, u harakatning axloqiyligi uning natijalari bilan, xususan, eng ko'p odamlar uchun hosil qiladigan baxt yoki zavq miqdori bilan belgilanadi. Ijtimoiy siyosatga qo'llanilganda, utilitarizm siyosat odamlarning ko'pchiligi uchun eng katta baxtni ta'minlash uchun ishlab chiqilishi kerakligini taklif qiladi. Utilitarizmni ijtimoiy siyosatga tatbiq etish usullaridan biri siyosatning jamiyatdagi turli guruhlar farovonligiga potentsial oqibatlarini ko'rib chiqishdir. Masalan, sog'liqni saqlash siyosati to'g'risida qaror qabul qilishda utilitar yondashuv insonning farovonligiga ham, aholining umumiy sog'lig'iga ham ta'sirini hisobga olishni o'z ichiga oladi. Ozchilik guruhlari ehtiyojlarini hisobga olgan holda ko'pchilikning sog'liqni saqlash xizmatidan foydalanish imkoniyatini yaxshilaydigan siyosatni utilitar tamoyillarga ko'proq moslashgan deb hisoblash mumkin. Utilitarizmni ijtimoiy siyosatga tatbiq etishning yana bir jihati uzoq muddatli oqibatlarni hisobga olishdir. Utilitarizm uzoq muddatda umumiy baxtni maksimal darajada oshirish muhimligini ta'kidlaydi. Shuning uchun siyosatni shakllantirishda ularning jamiyatga uzoq muddatli ta'sirini hisobga olish juda muhimdir. Misol uchun, barqarorlik va tabiiy resurslarni muhofaza qilishni birinchi o'ringa qo'yadigan ekologik siyosatni utilitar deb hisoblash mumkin, chunki ular atrof-muhitni saqlash orqali kelajak avlodlar uchun baxtni ta'minlashga qaratilgan. Nihoyat, ijtimoiy siyosatdagi utilitarizm jamiyatdagi turli guruhlar o'rtasida imtiyozlar va yuklarning taqsimlanishini baholashni ham o'z ichiga olishi mumkin. Utilitarizm shuni ko'rsatadiki, eng yaxshi siyosat umumiy baxtni maksimal darajada oshiradi, bu tengsizlikni kamaytirish va adolatni ta'minlashni o'z ichiga oladi. Daromadlarni qayta taqsimlash yoki tasdiqlovchi harakatlari kabi ijtimoiy tengsizliklarni bartaraf etuvchi siyosatni eng ko'p odamlar baxt va farovonlikni boshdan kechirishi mumkin bo'lgan adolatli jamiyatni yaratishga urinish orqali utilitar tamoyillarni o'z ichiga olgan holda ko'rish mumkin. Xulosa qilib aytganda, Utilitarizmni ijtimoiy siyosatga tatbiq etish siyosatning qisqa va uzoq muddatda umumiy baxt va farovonlikka olib keladigan oqibatlarini ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi. Bu jamiyatdagi turli guruhlar ta'sirini baholashni va adolat va adolatga intilishni talab qiladi. Utilitar tizimdan foydalangan holda, siyosatchilar ozchilik guruhlari ehtiyojlari va huquqlarini hisobga olgan holda, ko'pchilikning umumiy baxti va

farovonligini maksimal darajada oshirishga qaratilgan ko'proq ma'lumotli qarorlar qabul qilishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA SAYTLAR:

1. <https://ethicsunwrapped.utexas.edu/glossary/utilitarianism#:~:text=Utilitarianism%20is%20an%20ethical%20theory%20that%20determines%20right%20from%20wrong,good%20for%20the%20greatest%20number.>
2. <https://www.britannica.com/topic/utilitarianism-philosophy>
3. <https://plato.stanford.edu/entries/utilitarianism-history/>
4. Utilitarianism <https://g.co/kgs/HcNA6w>
5. Google Scholar <https://scholar.google.com/>
6. <https://www.studysmarter.de/schule/wirtschaft/wirtschaftspolitik/utilitarismus/>